

Інформація
про окремі напрямки роботи ЦК Профспілки
працівників освіти і науки України у 2022 році

Указом Президента України від 24.04.2022 № 64/2022, у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, передбачено обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина (ст.ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України).

В умовах воєнного стану засідання виборних органів, зокрема 5 засідань президії, 88 – бюро президії ЦК Профспілки, проходили в онлайн режимі. Оперативно розглядалися питання, що потребували швидкого вирішення, зокрема: «Про Заяву Профспілки працівників освіти і науки України щодо військової агресії з боку Російської Федерації», «Про затвердження Порядку надання цільової благодійної допомоги членам Профспілки працівників освіти і науки України, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації у період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану», «Про проект Державного бюджету України на 2023 рік» тощо.

У жовтні 2022 року в офлайн режимі проведено засідання президії та зустріч з представниками американської профспілки вчителів (м.Львів).

Представництво та захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів членів Профспілки здійснювались в умовах воєнного стану і були продиктовані змінами в трудовому законодавстві, реформуванням системи освіти, її фінансовим забезпеченням, повноваженнями органів місцевого самоврядування, військових, військово-цивільних адміністрацій. Фактично з перших днів війни Профспілка спільно з владою долучилася до вирішення щоденних проблем освітян та сприяння подоланню чи хоча б їх пом'якшенню.

У тісній взаємодії з Міністерством освіти і науки України ЦК Профспілки здійснював постійний моніторинг за дотриманням визначених законодавством державних гарантій і прав працівників в установах та закладах освіти. У випадку виявлення порушень оперативно вживалися заходи для їх усунення.

Завдяки співпраці з Міністерством освіти і науки України, профільним комітетом Верховної Ради України, народними депутатами України **вдалося** прийняти законодавчі акти, які забезпечили додаткові державні гарантії для працівників установ та закладів освіти в цих умовах, можливість здійснювати свої повноваження в дистанційному та змішаному режимі, оплату праці за рахунок освітньої субвенції.

Прийнято зміни до Закону України «Про освіту», якими його доповнено статтею 57-1 щодо гарантій працівникам

закладів і установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану в Україні були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, забезпечення організації освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників, збереження місця роботи, середнього заробітку та інших виплат, передбачених законом.

З метою безпосереднього впливу на ситуацію та підтримку спілчан в умовах воєнного стану, ЦК Профспілки скеровувалися на місця роз'яснення та заклики до місцевої влади щодо неприпустимості відправлення працівників у вимушені безоплатні відпустки, оголошення безоплатних простоїв, їх звільнень, зменшення розмірів оплати праці тощо.

Наказом МОН України «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» наголошено, що органи управління у сфері освіти місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, у підпорядкуванні яких перебувають заклади загальної середньої освіти та установи освіти, мають забезпечити та організувати оплату праці працівників закладів освіти та установ освіти незалежно від їх поточного місця проживання (перебування) в Україні чи за її межами, у тому числі шляхом прийняття рішення про оголошення простою у закладах освіти, що не можуть здійснювати освітню діяльність внаслідок збройної агресії російської федерації.

МОН України та ЦК Профспілки привертали увагу керівників закладів освіти на неприпустимості зменшення розмірів доплат, надбавок підвищень, які встановлені у фіксованих розмірах; наголосили на необхідності дотримання норм Галузевої Угоди між Міністерством освіти і науки України, Профспілками працівників освіти і науки України та Всеукраїнським об'єднанням організацій роботодавців у галузі освіти на 2021-2025 роки щодо повної оплати часу простою в розмірі середньої заробітної плати. Відновлено можливість отримання педагогічними та науково-педагогічними працівниками в умовах воєнного стану відпустки повної тривалості. Привернуто увагу, що за педагогічними і науково-педагогічними працівниками, призваними на військову службу, зберігається заробітна плата та місце роботи.

Врегулювалися питання казначейського обслуговування закладів освіти на тимчасово окупованих територіях у випадках відсутності через евакуацію або з інших причин відповідних працівників.

Уповноважені представники Служби правової допомоги, до складу якої входять 57 осіб, спрямовували свою діяльність на здійснення представництва і захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів Профспілки в державних органах та органах місцевого самоврядування, при зверненні до судових органів, у відносинах з керівниками установ і закладів освіти; здійсненні громадського контролю за додержанням роботодавцями законодавства про працю та про профспілки, виконання ними умов колективних договорів, угод; правове забезпечення діяльності організаційних ланок

Профспілки з метою запобігання та вирішення індивідуальних та колективних трудових спорів, конфліктів.

Збройна агресія Російської Федерації проти України суттєво вплинула на умови діяльності закладів та установ освіти, забезпечення безпечних умов організації освітнього процесу, здійснення громадського контролю за дотриманням трудового законодавства тощо.

Особливим викликом в цих умовах стало підтримання зв'язку та захист інтересів членів Профспілки, які змушені виїхати за кордон внаслідок збройної агресії та продовжують працювати дистанційно.

Значним викликом в роботі Профспілки стало прийняття Верховною Радою України Закону України від 15.03.2022 № 2136-ІХ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яким визначено певні обмеження трудових прав працівників, можливість зупинення окремих норм колективного договору та надання переваги роботодавцям при прийнятті рішень про припинення трудових відносин без погодження з виборним органом первинної профспілкової організації.

Результатом співпраці ЦК Профспілки з МОН України стала підготовка та направлення відповідних листів на місця для використання в практичній роботі: від 28.02.2022 № 1/3292-22 «Щодо написання заяв про відпустки без збереження заробітної плати у зв'язку із введенням в Україні правового режиму воєнного стану»; від 06.03.2022 № 1/3370-22 «Про оплату праці працівників закладів освіти під час призупинення навчання»; від 07.03.2022 № 1/3378-22 «Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану»; від 11.04.2022 № 02-8/111 щодо щорічних основних відпусток; від 22.04.2022 № 1/4395-22 «Про оплату праці працівників закладів освіти»; від 25.04.2022 № 1/4444-22 «Про оплату праці працівників закладів освіти».

У зв'язку із введенням воєнного стану збільшилась кількість усних і письмових консультацій, зокрема із використанням інформаційних технологій звернень спілчан, на які одразу надавалися відповіді та роз'яснення.

Найбільше звернень надходило з питань, які стосувалися особливостей реалізації прав працівників в умовах воєнного стану, зокрема: атестації педагогічних працівників та їх тарифікації; виплати заробітної оплати тим працівникам, які залишилися на окупованих територіях або вимушено виїхали за межі України; реорганізації установ і закладів освіти; надання соціальних відпусток та відпусток на навчання; виплати відпускних та допомоги на оздоровлення та матеріальної допомоги, компенсації за невикористані дні відпустки, зокрема при звільненні, надбавок за вислугу років, доплати за завідування навчальними кабінетами; пенсійного забезпечення; призупинення дії трудових договорів; переведення педагогічних працівників, які вимушені виїхали в інші регіони; оформлення трудових книжок; зміни істотних умов праці; зменшення надбавок за престижність праці тощо. Таких консультацій загалом надано понад 110 тисяч, з них близько 70 тис. – членам Профспілки та понад 40 тис. – профспілковим організаціям усіх рівнів.

Приділялась увага також захисту порушених трудових прав працівників в судових установах: складено понад 900

позовних заяв та інших процесуальних документів.

У липні 2021 року Профспілка працівників освіти і науки України вкотре підтвердила свою репрезентативність та отримала відповідне Свідоцтво, що є визнання державою повноважень Профспілки і ще одним важелем для вирішення проблем освітян шляхом ефективного соціального діалогу на найвищому рівні. Наразі формується склад галузевої тристоронньої соціально-економічної ради.

Забезпечувалась співпраця ЦК Профспілки з виборними органами профспілок працівників інших галузей бюджетної сфери – охорони здоров'я, культури, державних установ, соціальної сфери тощо.

Соціально-економічні інтереси та трудові права членів Профспілки представлялися та відстоювалися на засіданнях Урядових комітетів з розглядом проектів постанов, розпоряджень Кабінету Міністрів України, в яких від імені Спільного представницького органу об'єднань профспілок брали участь керівники Профспілки; на засіданнях Національної тристоронньої соціально-економічної ради, Національного агентства кваліфікацій, інших представницьких органах. Доводилась позиція галузевої Профспілки під час переговорів та зустрічей з керівництвом та працівниками Міністерства освіти і науки України, з представниками міністерств фінансів, економіки, соціальної політики.

ЦК Профспілки забезпечував цілеспрямовану роботу щодо формування громадської думки про діяльність організації. Широко використовувалися власний сайт, корпоративна мережа сайтів організацій Профспілки (понад 20 сайтів), активна присутність у соціальних мережах – Фейсбук, Телеграм, Твіттер, співпраця зі ЗМІ на різних рівнях тощо.

У середньому щодня сторінки сайту Профспілки переглядали 7-10 тисяч відвідувачів, за сторінкою Профспілки у Фейсбук стежать понад 15 тисяч осіб та майже дві тисячі читають новини Профспілки у Телеграмі. Тижневе охоплення дописів сягає від 25 тисяч до 120 тисяч і більше.

Центральним комітетом Профспілки розглянуто більше 160 нормативно-правових актів (законопроектів, проектів постанов Кабінету Міністрів України, проектів наказів Міністерства освіти і науки України тощо) та внесено пропозиції до них. Розглянуто понад 200 звернень спілчан в письмовій та усній формі.

Продовжувалася робота з удосконалення стипендіального забезпечення студентів та учнів закладів професійно-технічної освіти, недопущення зменшення чисельності стипендіатів, забезпечення належних житлових, соціально-побутових умов, соціальної підтримки студентів та учнів з числа дітей-сиріт та дітей, які залишились без піклування батьків, тощо.

Організовано та проведено 7 навчальних семінарів з відповідними категоріями працівників територіальних організацій Профспілки. ЦК Профспілки долучався до проведення інших семінарів, засідань робочих груп, нарад, зокрема в режимі онлайн.

Поряд з традиційними напрямками діяльності в умовах воєнного стану особливої ваги набувало надання матеріальної,

юридичної і психологічної допомоги членам Профспілки, їх моральної підтримки.

За поданнями комітетів та рад територіальних організацій і Бюро президії ЦК Профспілки протягом року нагороджено нагрудним знаком ЦК Профспілки «Заслужений працівник Профспілки працівників освіти і науки України» – 23 особи, нагрудним знаком ЦК Профспілки «Профспілковий лідер» – 122 особи, Почесною грамотою ЦК Профспілки – 159 осіб, почесним знаком ЦК Профспілки «За соціальне партнерство» – 45 осіб. 4 організації та 15 осіб відзначено дипломами та Почесними грамотами за результатами оздоровлення і відпочинку дітей.

Здійснювався аналіз міжнародного законодавства в галузі освіти та охорони праці працівників. ЦК Профспілки брав участь у міжнародних заходах Інтернаціоналу освіти, Європейського комітету профспілок освіти, які проводилися, зокрема, в онлайн-режимі.

Інформація
про окремі напрямки роботи
обласної ради Профспілки працівників освіти і науки України у 2021-2022 роках

Для використання у роботі

Напрямки роботи	заходи
<p>Соціальний діалог, захист соціально-економічних інтересів та трудових прав членів Профспілки</p>	<p>Надіслано більше 50 листів та звернень до Міністерства освіти і науки України, Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України, депутатських фракцій та груп у Верховній Раді України, Федерації профспілок України, Спільного представницького органу об'єднань профспілок, Уповноваженого з прав людини.</p> <p>Організовано та надіслано звернення особисто Голові Верховної Ради України Р.Стефанчуку, народним депутатам України з Рівненщини щодо вирішення проблемних питань освітян, зокрема і передбачення видатків на освіту відповідно до норм законодавства (законопроект України «Про Державний бюджет України на 2023 рік»), щодо неправомірності дій з боку влади України, наступом на права профспілок (законопроекти №№ 6420 та 6421), недопущення прийняття статті 11-5 у запропонованій редакції, що загрожує незаконному відчуженні земельних ділянок державних закладів освіти (законопроект № 7588 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення державної власності»).</p> <p>Брали участь у роботі атестаційної, нагородної комісії департаменту освіти і науки облдержадміністрації</p>
<p>Навчання профактиву</p>	<p>Проведено 7 навчальних семінарів, 8 - нарад голів територіальних організацій Профспілки, первинних профспілкових організацій прямого підпорядкування, на яких розглядалися нагальні питання.</p> <p>На базі Львівської обласної організації Профспілки проведено міжобласний семінар на тему «Мотиваційні аспекти діяльності профспілкових організацій у територіальних громадах та укрупнених адміністративних</p>

	<p>районах».</p> <p>Працівники виконавчого апарату Рівненської обласної ради Профспілки брали участь у семінарах в Дубровицькій, Костопільській, Гошанській, Березнівській ОТОП.</p> <p>Надана допомога профактиву у веденні профспілкової документації з виїздом на місця у Радивилівській, Острозькій, Гошанській, Корецькій, Дубенській ОТОП.</p> <p>Систематично надавалися консультації спілчанам на особистому прийомі та телефонічно у тому числі головам п.п.о студентів РДГУ, СЮН, Радивилівського профліцею, Сарненського фахового педагогічного коледжу.</p> <p>Проведено семінари навчання, семінари-практикуми з питань трудового законодавства в умовах карантину та умовах воєнного часу в Березнівській, Гошанській, Дубровицькій, Костопільській, Рокитнівській об'єднаних територіальних організаціях Профспілки.</p> <p>Брали участь в проведенні навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності керівників органів управління освітою сільських, селищних, міських рад, відповідальних за охорону праці у відділах, управліннях освіти, директорів, заступників директорів закладів загальної середньої, позашкільної освіти обласного підпорядкування, керівників закладів професійно-технічної освіти та їх заступників та участь в проведенні навчання з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності директорів та заступників директорів закладів ЗЗСО, керівників дошкільної та позашкільної освіти, представників первинних профспілкових організацій та працівників відділу освіти, культури, туризму, молоді та спорту Дубровицької міської ради.</p> <p>У методичних рекомендаціях надано 41 роз'яснення з питань трудового законодавства в період воєнного стану.</p>
<p>Правовий захист спілчан</p>	<p>Надано 1992 консультації з питань трудового і соціального законодавства, 380 із яких в письмовій формі. Проведено 49 перевірок додержання законодавства про працю. Складено 32 процесуальних та інших документів.</p> <p>Здійснювали контроль за наданням відпустки та проведенням роботодавцями повного розрахунку з вчителями-пенсіонерами за віком закладів загальної середньої освіти, з якими не продовжили в 2022 році строковий договір</p>
<p>Охорона праці</p>	<p>Проведена перевірка здійснення громадського контролю за додержанням трудового і соціального законодавства у Гошанській, Здолбунівській, Острозькій, Корецькій об'єднаних територіальних організаціях Профспілки.</p>
<p>Оздоровлення членів Профспілки і їх дітей</p>	<p>Оздоровчими заходами охоплено 193 членів обласної організації Профспілки</p>

	<table border="1"> <tr> <td>№ з/п</td> <td>назва оздоровчого закладу</td> </tr> <tr> <td>1</td> <td>санаторій «Горинь»</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>пансіонат «Пролісок»</td> </tr> <tr> <td>3</td> <td>санаторій «Червона калина»</td> </tr> <tr> <td>4</td> <td>санаторій Морщина</td> </tr> <tr> <td>5</td> <td>інші санаторія України</td> </tr> <tr> <td>6</td> <td>разом</td> </tr> </table>	№ з/п	назва оздоровчого закладу	1	санаторій «Горинь»	2	пансіонат «Пролісок»	3	санаторій «Червона калина»	4	санаторій Морщина	5	інші санаторія України	6	разом	
№ з/п	назва оздоровчого закладу															
1	санаторій «Горинь»															
2	пансіонат «Пролісок»															
3	санаторій «Червона калина»															
4	санаторій Морщина															
5	інші санаторія України															
6	разом															
<p>Молодіжна політика</p>	<p>1/3 вартості путівок сплачено з бюджету ОРП. Профілактичне обстеження у лікувально-діагностичному центрі на апараті «Мамограф» пройшло 53 особи, на що із бюджету за надані послуги) перераховано ЛДЦ біля 14 тис.грн.</p> <p>І надалі виплачувалися профспілкові стипендії для 7 студентів-профактивістів, продовжувалася підтримка студентів з обмеженими фізичними можливостями. Скеровано листи до центральних органів влади щодо передбачення в державному бюджеті обсягів видатків стипендіального фонду, необхідних для реалізації прав студентів відповідно до норм Закону України «Про вищу освіту», розширення кола стипендіатів на отримання академічних стипендій, недопущення намірів про відшкодування випускниками вишів, які навчалися за рахунок бюджетних коштів, вартості навчання у разі порушення ними умов угоди про працевлаштування. Студентам з інвалідністю надавалася матеріальна допомога. До Дня студента понад 8 осіб за поданнями профкомів первинних організацій закладів вищої та передвищої освіти нагороджено Почесними грамотами та грошовими виплатами з бюджету обласної ради Профспілки.</p>															
<p>Інформаційна робота</p>	<p>Обласною радою Профспілки підготовлено та видано III випуск літопису «Вчительська доля», інформаційно-довідкові матеріали «Про профспілкові нагороди», «Окремі форми навчання профспілкового активу», «Дії виборного органу щодо зміни назви первинної профспілкової організації при реорганізації закладів освіти», «Юридичні коментарі до змін в трудовому законодавстві», «Мовні тонкощі».</p> <p>Підготовлено понад 120 новин, статей, публікацій, інтерв'ю для оперативного розміщення на сайті обласної ради Профспілки, ЦК Профспілки, в ЗМІ.</p>															
<p>Культурно масові, спортивні заходи</p>	<p>Прийнято рішення для 800 дітей членів Профспілки організувати і профінансувати обласні новорічно-різдвяні заходи та здійснити перерахунок коштів з бюджету ОРП організаційним ланкам обласного профоб'єднання на здешевлення новорічних заходів на місцях</p>															
<p>Матеріальне та</p>	<p>Підготовлено 135 подань до нагородження, із них:</p>															

<p>моральне стимулювання спілчан (за поданням з місць)</p>	<p>нагрудним знаком ЦК Профспілки працівників освіти і науки України «Заслужений працівник Профспілки працівників освіти і науки України» - 1, нагрудним знаком ЦК Профспілки працівників освіти і науки України «Профспілковий лідер» - 4, нагрудним знаком ФПО «Профспілкова доблесть» - 8, Почесною грамотою ЦК Профспілки - 0 Почесною грамотою ФПО - 3, до Золотого фонду Рівненської обласної організації Профспілки працівників освіти і науки України - 4, Почесною грамотою ради обласної організації Профспілки – 99.</p>
<p>Підтримка Збройних Сил України</p>	<p>На підтримку Збройних Сил України, територіальної оборони було організовано та проведено акцію «Візьми книгу – допоможи ЗСУ», з профспілкового бюджету переказані кошти на відповідні рахунки Національного банку України, Фонду солідарності Федерації профспілок області. Долучалися до волонтерського руху: плетіння сіток, сортування одягу для тимчасово переміщених осіб, тощо.</p> <p>Обласною організацією Профспілки, її організаційними ланками у 2022 році надана фінансова допомога на загальну суму 3655,5 тис. грн.:</p> <p><u>для Збройних Сил України:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - коштами -1755,5 тис. грн., - гуманітарна допомога – 561,2 тис. грн.; <p><u>внутрішньо-переміщеним особам:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - коштами - 217,8 тис. грн., - гуманітарна допомога - 260,5 тис. грн.; <p><u>допомога сім'ям загиблих</u>, тим, хто потрапив у складне становище - 570,2 тис. грн.;</p> <p><u>інше</u> (воїнам ЗСУ) – 290,3 тис. грн.</p>

ОКРЕМІ ФОРМИ НАВЧАННЯ ПРОФСПІЛКОВОГО АКТИВУ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ У ПЛАНУВАННІ РОБОТИ

Знання - така коштовність, що його не соромно здобувати у будь-який спосіб.

Фома Аквінський

Сьогодні ні в кого не викликає сумніву той факт, що для ефективного управління потрібна спеціальна підготовка, професійні знання, вміння і навички.

Відомо, що в довготривалій пам'яті людини від всього об'єму інформації залишається:

- при одноразовому виступі - до 10%,
- при самостійному читанні - до 30%,
- при активному спостереженні - до 50%,
- при самостійному засвоєнні матеріалу - до 75%,
- при навчанні інших - до 90%

Пропонуємо вашій увазі окремі форми навчання профспілкового активу

Серед активних форматів в умовах сьогодення чільне місце посідає дистанційна та онлайн-робота.

Дистанційна робота - відповідно до частини першої статті 60-2 Кодексу законів про працю України – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому законодавство не містить заборони виконання такої дистанційної роботи за кордоном.

Дистанційна робота з'явилася вже принаймні 3 століття. Однак саме з пандемією зросла увага людства до неї.

Варто розмежувати поняття «онлайн-робота» та «дистанційна робота».

Онлайн-роботу можна застосовувати й у звичайних очних класах: інструменти онлайн-освіти впроваджують і до традиційної освіти, як додатковий інструмент для проведення уроків (заходів). Наприклад, щоб проводити уроки англійської з носіями з інших країн. Або ж показувати експерименти онлайн). Онлайн-навчання передбачає пряму взаємодію між учнем та вчителем, учнем та іншими учнями під час занять (уроки проводяться у прямоефірному форматі).

Дистанційне навчання відбувається в межах певної освітньої установи є повністю позакласним і асинхронним (взаємодія між учнями та викладачами відбувається з затримкою у часі). Дистанційне навчання може взагалі усувати взаємодію учнів і викладачів та/або зводить її до мінімуму.

- Нарада - колективне обговорення окремих питань групою осіб, які мають безпосереднє відношення до їх вирішення. Наради можуть бути періодичні і спрямовані на вирішення поточних проблем методичної роботи; короткі і тривалі.

- Оперативно-методична нарада - колективна форма підвищення наукового рівня роботи, попередження можливих помилок, виправлення допущених недоліків у роботі. На оперативно-методичній нараді розглядаються питання, які неможливо передбачити та спланувати заздалегідь. Такі наради проводяться з головами організацій, профактивом з метою оперативного обговорення окремих питань, поточного інструктування спілчан. За характером і змістом роботи їх можна поділити на три типи: інформаційні, інструктивні, звітні.
- Семінар - інтерактивна форма короткострокового навчання, основною метою якої є передача знань та нової інформації. У ході семінару проводяться лекції, презентації, обговорення. На семінарі учасник відіграє фактично пасивну роль — роль слухача. Розмір групи — до 60-ти осіб. Співвідношення: 90% — теорія, 10% — практика.
- Презентація - процес ознайомлення слухачів з певною темою. Зазвичай це демонстрація, лекційна промова, з метою проінформувати чи переконати когось.

Презентація може містити три компоненти:

- промова доповідача: те, що доповідач розповідає;
- слайди: те, що бачить аудиторія на екрані;
- роздаткові матеріали: те, що роздається кожному в аудиторії окремо, і містить деталі інформації що презентується. Наприклад список літератури та інших посилань чи статистичні таблиці.
- Тренінг - організаційна інтерактивна форма навчання, яка спирається на досвід і знання її учасників. Тренінг – це запланований процес зміни ставлення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі. Мета тренінгу – формування ключових компетенцій на основі співробітництва, відповідальності, активності його учасників. Під час тренінгів набуваються нові знання, уміння і навички ефективної комунікації, лідерства, роботи в команді, самоконтролю, аналізу ситуацій та прийняття рішень, формуються позитивні цінності, ідеали.

У ході тренінгу використовуються вправи, обговорення, групові проекти, індивідуальні завдання, розв'язання практичних завдань і ситуацій, рольові й ділові ігри, симуляції, мозковий штурм, міні-лекції й презентації. Розмір групи — до 15-ти осіб. Співвідношення теорії і практики: 20% навчального часу - теорія, 80% - практика.

- Практикум - форма короткострокового навчання, основною метою якої є розширення професійних знань і відпрацьовування на практиці окремих ключових навичок. У ході практикуму проводяться лекції, презентації, розв'язування практичних завдань і ситуацій, обговорення, ділові ігри. Розмір групи — до 25-ти осіб. Співвідношення: 70% — теорія, 30% - практика.
- Експертна панельна дискусія — це обговорення якого-небудь питання перед аудиторією за участю ряду експертів у певній галузі. Як альтернатива традиційному читанню лекцій, обговорення питання різними експертами дає можливість одержати інформацію, глибина якої перевершує глибину матеріалів, представлених одним виступаючим. Експертна панельна дискусія — не місце для формальних промов, структурованого переліку того, що слід сказати.

Панельна дискусія дає оптимальні результати, коли створюється неформальна атмосфера, у якій експерти буквально думають уголос перед публікою.

- "Світове кафе" — це дуже простий процес взаємодії, спрямований на широкий обмін думками, ідеями й досвідом. Учасники сідають за кавові столики, розмовляють і після закінчення певного часу переходять до інших столиків. Такі раунди обговорень створюють живу "мережу" обміну думками й розширюють та поглиблюють колективні знання. Метафоричне ототожнення всього світу з кафе підкреслює

важливість мережі словесного обміну й особистих взаємин, які створюють умови для пізнання, але часто залишаються невидимими. Цей метод заснований на припущенні того, що учасники вже мають уявлення для розв'язання навіть найважчих завдань.

- дебати — обговорення будь-якого питання, обмін думками, полеміка, дебатування, суперечки, дискусія. Дебати в методичній роботі можна використовувати для прийняття і відстоювання своїх рішень. Дебати вчать критично мислити, досліджувати різні теми переконливо викладати свої погляди аудиторії, у дебатах беруть участь дві команди: одна команда стверджує певну позицію, інша — заперечує.